

Tommi
Melender
Ihmisen
näköinen

ESSEITÄ • WSOY

Tommi
Melender

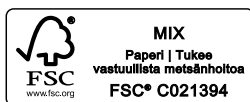
Ihmisen näköinen

ESSEITÄ

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Tämä on apurahataidetta.
Tekijä kiittää Taiteen edistämiskeskusta.

© TOMMI MELENDER JA WSOY 2024
ISBN 978-951-0-47744-1
PAINETTU EU:SSA

*»Maaailma pidätti henkeään. Pohjoisen pallonpuoliskon
maailma. Oli kuin kello olisi lakannut käymästä tai
suorastaan alkanut käydä takaperin.»*

CHRISTER KIHLMAN: GERDT BLADHIN TUHO
(SUOM. OILI SUOMINEN)

Sisällys

Tekijältä 9

I

Ihmisen näköinen 15

Liberalismin sarvikuono 50

Työn sankarit 67

Onnellisten maa 84

II

Romanssi menneisyyden kanssa 103

Huijarin nahoissa 115

Ulkoistettu muisti 132

Arvostelijan tunnustuksia 145

III

Eurooppa kaipauksen kohteena 159

Amerikkalaiset unelmat 172

Erityissuhteeni Venäjään 196

Empatiasta 221

Kirjallisuutta historian väärältä puolelta 233

Holokaustin kauhukertomus 263

Kirjallisuuslähteet 278

Tekijältä

ON SUUREN kansainvaelluksen aika, edustuksellinen demokratia ja parlamentaarinen valtiomuoto ovat menettämässä merkitystään, luonto kouristelee tuskaisesti tekniikan rautaisessa otteessa, kello on pari minuuttia vaille kaksitoista.

Pohjoisen pallonpuoliskon aineellisesti hyvinvoivat yhteiskunnat ovat muuttuneet konservatiivisiksi. Sokraatin määrittelemä totuus on huonossa huudossa.

Pinnalla on hysteerinen nälkä, pikku-uudistusten, merkityksettömien viimeisten uudistusten nälkä. Pohjalla on vimmatun epätoivoinen vastarinta mitä tahansa todellista muutosta vastaan, joka voisi uhata olemassa olevaa.

Kukaan ei tajua, mihin olemme menossa. Useimmat kieltäytyvät ylipäänsä tunnustamasta, että jotakin ratkaisevaa on tapahtumassa.

Yllä oleva kuvaus ei ole 2020-luvun aikalaishulluutta ruotivasta esseestä, vaan Christer Kihlmanin viimeiseksi jääneestä romaanista *Gerdt Bladhin tuho*, joka ilmestyi vuonna 1987. Sen ensimmäinen luku tiivistää yleiskatsauksellisesti ne yhteiskunnalliset ja poliittiset voimat,

jotka jylläsivät kirjoitushetken eli 1980-luvun puolivälin maailmassa.

Monet Kihlmanin huomiot voisi siirtää nykypäivään sellaisenaan. Runsaan kolmenkymmenen vuoden takaisessa tekstijaksossa särähtää lähinnä tieto siitä, että Gerdt Bladh inhoaa iltapäivälehtiä. Harva kirjailija viitsisi enää laittaa tuollaista romaaniinsa, koska se johtaisi elitismisyytöksiin.

Tämä kirja on syntynyt tarpeestani ymmärtää ajan-kohtaisia maailmantapahtumia, kuten laita oikeiston nousua, demokratian taantumista, voimapolitiikan paluuta ja julkisen keskustelun riitaisuutta. Kuten *Gerdt Bladhin tuho* osoittaa, nykyiset kehityskulut eivät ole syntyneet eilen tai toissa päivänä, vaan niillä on pitkät historialliset juuret. Ymmärtääkseen nykypäivää täytyy ymmärtää myös läheistä ja kaukaista historiaa.

Tämän kirjan tekstit eivät tarjoa lopullisia ja kaiken selittäviä tulkintoja aikalaishulluutemme syistä ja seurauksista. Tarkastelen maailmaa uteliaana kansalaisena esseistisin keinoin. Ihannekuvani esseististä on ajatusten flanööri, jonka kutsumuksena on ihmetellä lukemaansa ja kokemaansa.

Poliittisten ja yhteiskunnallisten aiheiden lisäksi *Ihmissen näköinen* sisältää tekstejä kirjallisuudesta ja kulttuurista. Se tuntuu luontevalta ratkaisulta, koska varsinainen ammattitaitoni liittyy kirjallisuuden tekemiseen ja lukemiseen. Vaikka maailma ympärillä palaa – kirjaimellisesti ja kuvaannollisesti – en pääse eroon romaaneista, runoista ja esseistä, vaikka haluaisin. Olkoon niillä siis paikkansa tässäkin kirjassa.

Ihmisen näköisen tekstien ensimmäisiä versioita on ilmestynyt *Suomen Kuvalehdessä*, *Helsingin Sanomissa*, *Parnassossa* ja *Imagessa*. Tätä kirjaa varten olen laajentanut ja syventänyt niitä.

I

Ihmisen näköinen

I

»HEHÄN HAISEVAT!«

Suunnilleen tuohon tapaan ajatteli brittiläinen älymystö työläisistä 1930-luvulla, jos George Orwellin romaania *Eläköön tuonenkielo!* on uskominen.

Niin häpeällistä kuin sitä onkin tunnustaa, tunsin samanlaista rahvaaseen kohdistuvaa inhoa huhtikuuisena sunnuntai-iltana vuonna 2011. Perussuomalaiset oli saanut eduskuntavaaleissa yhdeksäntoista prosentin kannatuksen ja noussut kolmanneksi suurimmaksi puolueeksi. Timo Soini puhisi voitonpuheessaan: »Tuli iso jytky!«

Vaalitulos oli järkytys minulle ja ystävilleni, koska kavahdimme Soinin joukoissa rehottavaa arvokonservatismia ja kansalliskiihkoa. Kun televisio näytti livekuvaa Ostrobotnialla juhlivista perussuomalaisista, lähettelimme toisillemme yksityisviestejä, joissa vuodatimme halveksuntaamme.

Hehän haisivat. Eivät ehkä fyysisesti mutta kuvannollisesti. Typeryyden ja matalamielisyyden löyhkä suorastaan uhosi heistä.

Seuraavana päivänä häpesin vaalipettymyksen aiheuttamaa raivoani. Olin pitänyt itseäni yhteiskunnallisissa kysymyksissä analyttisenä tarkkailijana, en solvauksia suoltavana kiivailijana. Poliittiset mielenkuohut minulla oli tapana taittaa ironialla, parodialla ja sarkasmilla – lukutoukan heiveröisillä aseilla.

II

USEIN TOISTUVAN väitteen mukaan oikeistopopulismin nousu kertoo voimistuneesta poliittisesta vastakkainasettelusta. Väite ei ole tuulesta temmattu, mutta vastakkainasettelu ei ole nykypäivää leimaava poikkeusilmiö. Poliittiset jakolinjat ovat vaikuttaneet itsenäisen Suomen historiassa alusta lähtien.

Vartuin maassa, jossa porvareilla ja työläisillä oli omat urheiluseuransa, opistonsa, elintarvikeliikkeensä, sanomalehtensä, pankkinsa ja vakuutusyhtiönsä.

Minulle kerrottiin jo varhain, kumpaan leiriin kuulun. Olin alle kouluikäinen, kun kysyin saunassa isältäni, olemmeko punaisia vai valkoisia. Se askarrutti minua, koska isommat pojat leikkivät pihalla sotaleikkejä, joissa punaiset ja valkoiset tappoivat toisiaan. Olin kuullut heiltä, että jos Suomen sisällä syttyy sota, kannattaa olla valkoinen, koska valkoisilla on paremmat aseet.

Isä kertoi, että vapaussodasta on kulunut pitkä aika, eivätkä suomalaiset enää käy toisiaan vastaan, vaan elävät mieluummin sovussa keskenään. Tämän sanottuaan hän lisäsi: »Isopappasi oli vapaussodassa valkoisten puolella.»

En muista, että vuoden 1918 tapahtumia olisi kutsuttu kasvuympäristössäni sisällissodaksi tai kansalaissodaksi, mutta ei niitä kutsuttu punakapinaksikaan. Sana vapaus-sota lausuttiin yhtä neutraalisti kuin talvisota tai jatko-sota, mutta se ei ollut sanana neutraali, koska perustui ajatukseen, että valkoisten voitto oli vapauden voitto, kun taas punaisten voitto olisi ollut orjuuden voitto.

Jako porvarilliseen ja työväenluokkaiseen Suomeen ymmärrettiin kasvuympäristössäni yhtä luonnollisena asiana kuin talven pakkaset ja kesän helteet. »Ne» olivat ihmisiä siinä missä »mekin», vaikka äänestivät vasemmistoa ja kannattivat sosialismia. Poliittinen suuntautuminen muodosti vain yhden identiteetin ulottuvuuden, ei määrittänyt maailmasuhdetta. Tiesimme, että naapuruston Veikko oli sosialisti, mutta tiesimme myös, että hän oli lenkkeilijä, kuorolaulaja, pystykorvan omistaja ja karjalanpaistin ystävä. Veikko kohdattiin ihmisenä, ei sosialistina.

Kun opiskelin yliopistossa valtio-oppia, tenttivaati-muksiin kuului Carl Schmittin essee poliittisen käsitteestä. Schmitt kirjoitti, että politiikan sfäärissä jako ystäviin ja vihollisiin on samanlainen perustava määre kuin jako kauniiseen ja rumaan estetiikan sfäärissä ja jako hyvään ja pahaan etiikan sfäärissä.

Veikon kaltaiset naapurustossamme elelleet vastakkai-sen leirin edustajat eivät määrittäneet Schmittin termin. Lähipiirini aikuiset pitivät heihin ystävälliset tai ainakin asialliset välit, koska arkinen kanssakäyminen oli epä-poliittista.

Mutta vaikka jakolinja ei määrittänyt jokapäiväistä elämää, se ei ollut täysin merkityksetön. Jos lähipiirini aikuisilla tuli kinaa vastakkaisen leirin edustajien kanssa, he saattoivat tuhahtaa: »No, sehän on sellainen sosialisti.» Sanojen takaa pilkotti ajatus, että sosialistit ovat pohjimiltaan sovun rikkojia eivätkä mahda itselleen mitään, eihän koirakaan pääse turkkinsa väristä.

III

KAIKKI TIETÄVÄT, että politiikka vaikuttaa tunteisiin ja tunteet politiikkaan.

Ylevät kansanvallan ihanteet kuitenkin esittävät äänestäjän valistuneena porvarillisena subjektina, joka perehtyy huolellisesti politiikan asiakysymyksiin ja puntaroi tarjolla olevat vaihtoehdot tarkkaan ennen kuin täyttää vaalilipun äänestyskopin yksinäisyydessä. Häneen ei tehoa kiihotus tai propaganda, häntä ei höynäytetä pötypuheilla.

Tällaisia kansanvallan sankareita on varmaan muual-
lakin kuin mielikuvitusmaailmoissa, mutta useimmat
meistä äänestävät tottumuksen, toiveiden tai tyytymät-
tömyyden ohjaamina: »Meidän suvussa on oltu aina kes-
kustalalaisia, joten mä olen myös», »Mä uskon yksilöön
ja markkinatalouteen, joten mä kannatan kokoomusta»,
»Perussuomalaiset laittaa stopin haittamaahanmuutolle,
joten mä äänestän niitä».

En muista, että olisin törmännyt tunteisiin liitty-
vään terminologiaan valtio-opin opiskelijana Jyväskylän
yliopistossa. Opin lähestymään politiikkaa kielellisenä
ilmiönä: teksteinä, retoriikkana, käsitehistoriana.

Toisissa yliopistoissa keskityttiin instituutioihin ja päätöksentekoon. Niiden tutkimuksissa äänestäjät näytettyivät pikemminkin omaa etuaan ajavina rationaalisina valitsijoina kuin ihmisruumiina, jotka vihastuvat, pelästyvät, loukkaantuvat tai innostuvat ja saattavat affektiensa heittelemänä äänestää oman etunsa vastaisesti.

Suomessa yhteiskuntatieteiden teoreettisiin lähtökohtiin on juurtunut käsitys siitä, että tunteilla ei ole suurta merkitystä sosiaaliselle todellisuudelle. »Syvimpinä vaikuttavina voimina nähdään ennen muuta pääoman liikkeet ja niihin kytkeytyvät valta- ja voimasuhteet», filosofian professori Sara Heinämaa kirjoittaa *Kanavan* julkaisemassa esseessä.

Myös päivänpolitiinen analyysi ja kommentointi sivuuttaa tai trivialisoi tunteet. Tämän seurauksena julkisessa keskustelussa jää piiloon se, minkälaisia ulottuvuuksia tunteisiin sisältyy ja miten ne vaikuttavat politiikan tekemiseen ja kokemiseen.

Nykyistä ilmatilaa hallitsevat vihan, raivon ja inhon kaltaiset virityksiltään negatiiviset emootiot. Heinämaan mukaan ne eivät ole samaa synkkää mössöä, vaan niillä on erilaiset kohteet ja suuntautumistavat. Vihaa synnyttää henkilökohtaisesti koettu vääräys, kun taas raivo leimahtaa yleisemmästä epäoikeudenmukaisuuden tunnistamisesta.

»Raivoava ei toisin sanoen huolehdi vain yksittäisistä loukkauksista vaan hyökkää systemaattista vääräyttä vastaan periaatteellisista syistä, ylipäätään», Heinämaa kirjoittaa.

Inho muistuttaa nurinkääntynyttä eroottista halua. Inhoa tunteva pitää kohteen kaukana itsestään, mutta tarkkailee sitä valppaana ja virittyneenä vastenmielisen lumon vallassa.

Tunnistan kaikki kolme emootiota omassa tunne-skaalassani. Koska planeettamme tila on minulle – kuten meille kaikille – kohtalonkysymys, vihaan syvästi ja leppymättömästi sellaisia poliitikkoja, jotka eivät piittaa ilmastonmuutoksesta ja luontokadosta. Raivoa minussa nostattavat poliitikot, jotka valtionalouden tasapainottamisen nimissä syventävät köyhien ahdinkoa ja murentavat koulutuksen ja sivistyksen perustoja. Inhoa tunnen silloin, kun poliitikoissa yhdistyvät vastenmieliset ajatukset vastenmieliseen käytökseen. Fasistiset letkautukset tekevät kenestä tahansa kuvottavan olennon.

IV

LAITAOIKEISTON NOUSU mullisti politiikan liberaaleissa demokratioissa. Muutos oli hämmästyttävän nopea.

Kun Jussi Halla-aho esiintyi Ruben Stillerin juontamassa *Pressiklubissa* helmikuussa 2009, pidin häntä harmittomana ääriajattelijana, joka ei voisi saavuttaa merkittävää kannatusta Suomen kaltaisessa maassa. »Se on fasistinen ohjelma ja sinä olet fasisti», esseisti Leif Salmén luonnehti televisio studiossa Halla-ahoa ja hänen ajatuksiaan. Salmén aisti Halla-ahon teksteissä synkkiä kaikuja 1930-luvulta ja ennusti tämän poliittiselle uralle onnetonta loppua.

Viisitoista vuotta myöhemmin Halla-aho on eduskunnan puhemies ja hänen ideoilleen rakentuva perussuomalaiset kokoomuksen tärkein hallituskumppani. Vuoden 2011 eduskuntavaalien tulos oli ensimmäinen havahtumiseni siihen, että oikeistoradikalismin toukka on alkanut jäytää suomalaista politiikkaa. Se vaikutti voimakkaaseen tunnereaktiooni vaali-iltana.

Populismin ytimessä on näkemys siitä, että on vain yksi kansa ja sillä vain yksi tahto, jota perussuomalaisten kaltaiset laita-oikeiston puolueet edustavat. Erilaisten eliit-

tien jäsenet eivät kuulu tähän »oikeaan kansaan», eivät myöskään etniset ja seksuaaliset vähemmistöt.

Populismi on tribalistinen liike, joka uskoo, että merkityksellisiä siteitä on mahdollista muodostaa vain samaan porukkaan kuuluvien kanssa.

Perinteiset puolueet Suomessa ja muissa Euroopan maissa noudattivat laita-oikeistoa kohtaan aluksi moraalisen poissulkemisen strategiaa. Kokoomus ja keskusta eivät suostuneet vuonna 2017 hallitusyhteistyöhön halla-aholaisten valtaaman perussuomalaisen kanssa. Perusteluksi ne esittivät arvopohjan eroavaisuudet.

Viime vuosina strategiat ovat muuttuneet, eivätkä keskustaoikeistolaiset puolueet enää käännä selkäänsä laita-oikeistolle. Pikemminkin ne jäljittelevät populistien agendaa siinä toivossa, että pääsisivät varastamaan osan populistien kannatuksesta. Vuoden 2023 eduskuntavaalien jälkeen perussuomalaiset kelpasi kokoomukselle hallituskumppaniksi, eikä ole epäselvyyttä siitä, kumman arvopohja on muuttunut enemmän.

Politiikantutkija Jan-Werner Müller varoittaa populistien jäljittelemisen vaaroista kirjassaan *Pelko ja vapaus*.

Aluksi he sanovat, että populistit ovat pelkkiä demogogeja, joiden puheista ei pidä uskoa sanaakaan – ja sitten he yhtäkkiä väittävät täysin päinvastaista: populistit saattavat siltikin tietää jotakin kansalaisten todellisista »huolista ja tarpeista», joita kukaan muu ei ollut ymmärtänyt. Toisin sanoen vaaleissa menestyksekkäät populistit saavat eräänlaisen monopolin sosiologiseen eri-

tyistietoon. Ja sitten seuraava askel onkin ilmeinen: aletaan puhua heidän sanoillaan, hehän sanovat totuuden!

Populistien viljelemien iskulauseiden valtavirtaistuminen siirtää politiikan hahmotusalaan kohti oikeaa laitaa. Näin on käynyt Suomen lisäksi monissa muissakin maissa, joissa populistit ovat nousseet hallitusvastuuseen tai vaa'ankieliasemaan.

**Onko julkinen keskustelu muuttunut
sosiaalisen median aikakaudella typerämmäksi?**

**Vähätteleekö voimiensa tunnossa paistatellut
liberalismi julmuuden ongelmaa?**

**Miksi mennyt maailma herättää teknologisen
edistyksen keskellä kaipausta ja ikävää?**

Tommi Melender kirjoittaa esseissään terävästi ajankohtaisista ja ajattomista aiheista, yhteiskunnasta, kirjallisuudesta ja kulttuurista. Hän tarkastelee Venäjän imperialismia ja Yhdysvaltain plutokratiaa. Euroopassa hän näkee suuret ihanteet mutta ahtaan todellisuuden.

Melender pohtii myös kirjailijan-
työn arkea iloineen ja suruineen sekä historian
väärälle puolelle asettuneita prosaisteja.
Jonathan Glazerin elokuva *The Zone of Interest*
saa Melenderin miettimään kirjailija
Imre Kertészin esittämää kysymystä siitä,
kuka omistaa Auschwitzin.

www.wsoy.fi

84.2

ISBN 978-951-0-47744-1